

POSIEDZENIE PUBLICZNE
KROLEWSKO-WARSZAWSKIEGO
UNI W E R S Y T E T U,
NA PAMIĄTKĘ ZAŁOŻENIA JEGO,
PRZY ROZPOCZĘCIU NOWEGO KURSU NAUK,

O D B Y T E

DNIA 16 WRZEŚNIA 1826 ROKU.

W WARSZAWIE,
W DRUKARNI SZKOLNÉY.

POSIEDZENIE PUBLICZNE

KROLEWSKO-WARSZAWSKIEGO

UNIWERSYTETU

NA PAMIĄTKĘ ZAŁOŻENIA JEGO

PRZY ROZPOCZĘCIU NOWEGO KURSU NAUK

ODBYŁE

W DNI 15 WRZEŚNIA 1826 ROKU

W WARSZAWIE

W Drukarni Srokowskiej

I.

SPRAWA
O STANIE KROLEWSKO-WARSZAWSKIEGO
UNIwersytetu,

Z ROKU 182 $\frac{5}{6}$

zdana przez Rektora X. W. Szweykowskiego na posiedzeniu pamiętce założenia tegoż Uniwersytetu poświęconém.

Rok przeszły szkolny był pierwszym, który, wpośród wzrostu i kwitnienia téy głównej świątyni nauk, nieszczęśliwym w iéy dziejach nazwać musimy. W nim bowiem okrył nas żałobą zgon zawczesny najjaśniejszego iéy założyciela. Im większa wdzięczność ożywiała serca nasze dla tego, który nam tak chlubne służenia kraiowi otworzył pole, tém żał nasz i smutek, dzielony z narodem i wszystkiemi Europy ludami, stawał się boleśniejszym.

Tak, niestety, prędko przemiiiają i dobroczyńcy i pogromcy rodzaju ludzkiego! Lecz iak odmienna ich pamięć! iak nierówna dzieł ich trwałość! Nie tu iest miejsce uwielbiać czyny, któremi wiekopomnny pamięci Alexander odnowił światu wzór Tytusów, a nam Kazimierzów, Jagiellonów i Batorych, którzy, iak on, kray urządzając, podobne dla nie-

go w Krakowie i Wilnie instytutu zakładali. Stopień wysoki który z daru opatrności tu na ziemi zajmował, sposób myślenia, którym się nie-mniéy iak potęgą wpośród mocarzów odznaczał; wypadki wielkie i zmiany nadzwyczajne któremi, iako główny w Europie działacz, spółży-iających zadziwiał; są to przedmioty, które naybiegleysi dzieiów ludzkich badacze w późne wieki rozbierać i oceniać nie przestaną. Do nas na-leży przypominać i głosić to iedno z licznych iego dobrodzieystw, któ-rego nas naybliższém raczył zrobić dla współziomków narzędziem. Ob-chód sam dzisiejszy założenia uniwersytetu naszego wkłada na nas ten słodki obowiązek.

Otwieraiąc po raz pierwszy wrota tego przybytku nauk i umiejęt-ności, starałem się dać iego wyobrażenie, a tém samém wystawić zba-wienne skutki, iakie wysoki iego stanowiciel dla tego kraiu zamierzył. Nie przewidywałem wtedy, abym, kończąc powtórny zawód urzędowania, miał wylewać łzy bolesne nad iego zgonem zawczesnym. Wtenczas ślu-bowaliśmy uroczyście to, czego po nas miała prawo oczekiwać publicz-ność; teraz, dzięki opatrności! możemy się odwołać do świadectwa władz rządowych, ile usiłowania nasze zawiedzionemi nie zostały. Zaledwie rok 10ty minął, od wydania dyplomu stanowiącego uniwersytet warszaw-ski, a rok 9ty od rozpoczęcia w nim kursów publicznych; a iuż, we wszystkich odnogach służby publiczney, ubiega się o zalety starszych mło-dzieź wyćwiczona w teoryi nauk zastosowanych do szczególnych zawo-dów. Wielu z niéy zajmuie iuż nawet miejsca niemałego znaczenia i czyni niepłonne otuchy, że im wyżej postąpią, tém będą użyteczniej-szymi kraiowi. W tym krótkim przeciągu czasu kształcił uniwersytet do stanu duchownego osób 121, a zaszczycił stopniem pierwszym akademic-kim osób 26. Do zawodu prawniczego usposobił i ozdobił stopniem aka-demickim 254, — do posad administracyynych uznał za ukształconych 67, — do prawa łącznie z administracją 99: w ogóle z wydziału prawa i administracyi wyszło (nie rachuiąc tego co wydała przed tém szkoła prawa) osób ukształconych 420. Urzędników zdrowia, to iest lekarzy wyższych (nie licząc co wydała szkoła lekarska) usposobił uniwersytet 31, — lekarzy niższych 24, — farmaceutów czyli aptekarzy 68, — akuszerok 163. Potwierdził patenta otrzymane za granicą 19 doktorom, 14 magi-strom chirurgii, 3 farmaceutom, i 2 akuszerom. Kandydatów do stanu nauczycielskiego uzdatnionych w umiejętnościach matematycznych i przy-

rodzonych wystawił uniwersytet 52; w naukach pięknych 23. Z tych iedni przy szkołach wydziałowych, drudzy przy gimnazyach, inni przy szkołach wojskowych, inni nakoniec przy szkołach wyższych specjalnych, i przy samym uniwersytecie, wysługują się kraiowi. Nauk budownictwa i miernictwa słuchało uczniów 283: z tych, uniwersytet tylko 11 uznał za należycie usposobionych; lecz Kommissye wojewódzkie większy nierównie liczbie przyznały zdolność do posad kraiowych, wpierwéy nawet nim kursa swoje akademickie skończyli. Oddział rysunków, rzeźbiarstwa i malarstwa, w miarę zbiorów pomocniczych, obudził w nie-małej liczbie młodzieży chęć doskonalenia talentów swoich na klassycznój ziemi sztuk pięknych, obok mistrzów najsławniejszych. W ogóle pobierało nauki w uniwersytecie od iego założenia osób zapisanych 1911, a z tych 818 otrzymało świadectwo należytego do obranych przez się zawodów usposobienia.

Opróż tego, professorowie uniwersytetu wspierali pracą swoją szkoły oddzielne specyalne, iako to szkołę leśnictwa, i aplikacyjną wojskową;—za ich pomocą założone zostały, szkoła budownictwa dróg i mostów, szkoła miernictwa, szkoła inżynieryi, i szkoła przygotownicza, z której stopniami ma się rozwiać, z liczném rozgałęzieniem, instytut politechniczny, instytut tak istotnie potrzebny do wzrostu i ożywienia wszelkich odnog przemysłu już szczęśliwie powstającego w narodzie. Zbiory nakoniec naukowe, pomnażane corocznie hojnością rządu, a w dobrym stanie utrzymywane troskliwością professorów uniwersytetu, zwracają na siebie uwagę znawców, przymnażają ozdoby stolicy, i stają się coraz większą pomocą, nietylko młodzieży akademickiej, ale i wszystkim nauk lubownikom. Te są owoce które wydał niedawno założony przez wiekopomną pamięć Alexandra I uniwersytet królewski warszawski: nie przestanie on tym podobnych wydawać, i szerzyć w kraju, dopóty, dopóki niebo błogosławić będzie to znakomite dzieło naysławniejszego wskrzesiciela królestwa polskiego. Że te nadzieie nie są płonnemi, spodziewam się, iż to okaże szczegółowy obraz stanu, w jakim się nasz instytut w roku 1825 na 26 znajdował.

Liczba wszystkich uczniów, zapisanych na ten rok do uniwersytetu, podniosła się do 714. W tymże roku spełnione zostały dawne życzenia wydziału teologicznego. Kommissya rządowa wyznań religijnych

i oświecenia publicznego, przywodząc do skutku postanowienie monarsze z dnia $\frac{11}{3}$ Listopada 1824 roku, założyła dla kandydatów stanu duchownego, w klasztorze niegdyś XX. Paulinów główne seminarium, w którym, młodzież zasłonią od zgiełku i roztargnień światowych, napawiając się w cichości teorią nauk właściwych, ćwiczyć się razem może praktycznie w dopełnianiu obowiązków dostojnego powołania swojego. Plan nowy nauk tak głównych iak pomocniczych zastosowany został do wewnętrzznego urządzenia i porządku w zatrudnieniach alumnów. Wydział teologiczny, równie iak dawnieý z sześciu professorów złożony, nie tracąc na prerogatywie zapewnionéj mu dyplomem i wyżej wzmiankowaném postanowieniem Najiaśniejszego Pana, ani na stosunkach z Rektorem i radą uniwersytecką statutem oznaczonych, prace tegoroczne naukowe podług tegoż planu w nadmienionym domu rozpoczął i ukończył. Kurs całkowity nauk podług tegoż planu będzie odtąd w wydziale teologicznym czteroletni: z tym atoli doczasowym wyjątkiem, że uczniowie w latach dawnieýszych zapisani kończyć go będą mogli w przeciągu lat trzech, stosownie do planu dawnieýszego w którym kursa rozpoczęli. Ten dobroczynny zakład, opatruiąc pierwsze potrzeby alumnów, pomnożył do razu liczbę uczniów wydziału od 11 do 29. Z tych dziewiętnastu, umieszczonych na funduszu rządowym, mieszkało w seminarium, 10 utrzymywało się o swoim koszcie i dochodziło tylko na prelekye. Pierwszoletnich było 22, drugoletnich 3, trzecioletnich 4. W ciągu roku ubyło pierwszoletnich 3. Professorowie oddają zaletę wszystkim wzorowego zachowania się na prelekcyach. Skutkiem ich pilnego przykładania się do nauk było, iż składający examina roczne, w liczbie 23, okazali postęp celuiący lub dostateczny. Dwóch trzecioletnich podało się do examinu całokursowego, a dwóch dla przeszkód odłożyło go na czas dalszy. Jeden z dawnieýszych tego wydziału uczniów, Józef Żochowski ze zgromadzenia XX. Piarów, który przeszedł do wydziału filozoficznego, za rozprawę z tematu w tym wydziale wydanego, otrzymał nagrodę w medalu złotym mnieýszym. Presiowski Jdźi, także ze zgromadzenia XX. Piarów odniósł pochwałę. Professor stały tego wydziału X. Aloizy Chiarini, mianowany został professorem radnym, X. Jakób Szarkiewicz professorem stałym i radnym.

Wydział prawa i administracyi miał w roku upłynionym uczniów stałych zapisanych na przedmioty samego prawa 179, na przedmioty

administracyi 88, na przedmioty prawa łącznie z administracją 143: w ogóle 410, a zatem 31 osób więcej niż w roku poprzednim. Tak rosnąca corocznie liczba prawników wzniesła u niektórych obawę: 1) aby nie zabrakło miejsc ubiegającym się o nie w zawodzie prawniczym; 2) aby młodzież uboższa nie przechodziła za kres swojego stanu; 3) aby nakoniec nie powiększyło się z tego powodu pieniactwo. Lecz obawy te nie są przynajmniej z rzędu zatrważających złemi skutkami. Wszak nie wszyscy uczący się prawa, lub łącznie prawa i administracyi, w tym iedynie celu obierają te przedmioty, aby się pieli na urzędy publiczne. Nietylko prawnikom z powołania, ale i każdemu obywatelowi znajomość prawa jest nieuchronnie mniej więcej potrzebna, w jakimkolwiek składzie rządu, a tém bardziej w konstytucyynym. Znajomość prawa jest iednym z głównych warunków moralności: za iey bowiem pomocą można przywoicie rozeznawać słusność, i tak własnych iak obcych czynów sprawiedliwość oceniać; przez nią prywatni mogą umarzać niesnaski i zatargi pomiędzy sobą, i bydź pośrednikami pokoju dla drugih. Ona więc zamiast mnożenia sporów zaszczerpia zgodę, ona czyni dobrymi obywatelami, rządowi i spółrządzonym użytecznymi. Gdy wielka liczba ubiega się o urzędy, rząd na tém zyskuje, bo nie będąc obowiązany tworzyć posad dla osób, może robić wybór z tém większą ścisłością na posady prawem przepisane. Żeby uboższa młodzież nie przechodziła za kres swojego stanu, i niebrała pierwszeństwa młodzieży majątnéy, to podług praw istniejących zależy iedynie od woli téyże młodzieży majątnéy. Niechay przewyższa tamtę usposobieniem, tak iak ią przewyższa pomocami, lub przynajmniej niech iey wyrównywa, a zapewne, i przez obszerniejsze związki familiyne i stosunki przyjacielskie, swoje pierwszeństwo ustali. Lecz gdy doświadczenie uczy, że ubodzy więcej za zwyczaj niż bogaci oddają się tym naukom, które wiele mozolu i wytrwałości wymagają, — gdy młodzież majątna z większą ufnością spuszcza się na względy i łaski, osób w znaczeniu będących, — ieżeli ubogi ubieży majątniejszego, naród na tém nie traci lecz zyskuje, bo to jest niezawodnym wypadkiem iego zasług rzeczywistych, iego talentów przyrodzonych i nabytych. Zbyteczna liczba obrońców sądowych mogłaby wprowadzić szerzyć pieniactwo; ale iey określenie, stósownie do potrzeby, od władz rządowych zależy. Upowszechnienie zaś nauki prawa, ieśli, iakośmy powiedzieli, jest warunkiem moralności, — ieśli zamiast rodzenia sporów służy raczén do ich umarzania, —

szerzyć i roskrzewiać pieniactwa nie może. Jakoż, gdyby każdy mający złą sprawę, mógł ją sam za taką przez znajomość prawa osądzić, nie kwapił by się zapewne do sądów po karę. Nie biegli rzeczywiście w prawie i gruntownie uczeni skłonnyymi są do pozwów i pieni sądowych, lecz pracownicy tylko z imienia, którzy się form prawniczych i wybiegów do czasu służących praktycznie pouczyli, a prawa samego, albo mało, albo wcale nie znają. Sprawiedliwość, a z nią zgoda i pokój wewnętrzny, w tych krajach kwitną, w których urzędy są uwieńczeniem nie tylko dobrych chęci, ale nadto nauki i zdolności udowodnionej. Niech więc nikogo nie zastrasza przemagająca wszystkie inne wydziały liczba uczniów wydziału prawa i administracji. Wszak prawników i administratorów najliczniejsze są posady w liście urzędników cywilnych. W roku upłynionym z roku zaprzeszłego składało examen całokursowy kandydatów z prawa samego 43, z samej administracji 12, z prawa łącznie z administracją 15, — wszystkich 70. Z tych otrzymało stopień magistrów 64; upadło w examinie z prawa samego kandydatów 4, z administracji 2. Z obcych uniwersytetów pozyskało patenta magistrów 2. Ubiegając się o rozwiązanie zadania wiele czasu i pracy wymagającego, sześciu uczniów złożyło rozprawy w języku łacińskim. Z tych rozprawa Aloizego Gastla publiczną pochwałą, rozprawa Józefa Korytkowskiego medalem złotym mniejszym, rozprawa Jana Nepom. Janowskiego medalem złotym większym nadgródzone zostały. Professor Urmowski, dotąd tymczasowy, mianowany został professorem stałym. Odmianny zaszczyt w planie nauk tego wydziału, iako dawniey zamierzone, jużemy w roku przeszłym wymienili.

Wydział lekarski utracił wpośrodku roku szkolnego profesora stałego chirurgii Dra Dybka, który od czasu wcielenia szkoły lekarskiej do uniwersytetu z chwałą dla siebie tę naukę wykładał. Zastąpił go iako profesora i iako dziekana przez lat kilka zjednały mu powszechny szacunek. Zdarność jego i gorliwość w obowiązkach podniosły sławę kliniki chirurgicznej. Przedmiot chirurgii praktycznej po nim objął professor Nowicki, a na miejsce tego wchodzi do wydziału doktor Janikowski w stopniu profesora tymczasowego, który się zaszczytnie dał poznać uniwersytetowi przy otrzymaném w roku przeszłym potwierdzeniu stopnia doktora. Professor Woyde pozyskał tytuł radnego, a professor Tomorowicz stałego.

Na przedstawienie wydziału, plan nauk w tém głównie zmieniony został, iż sposobiący się na lekarzy niższych, czyli licencyatów, nie będą nadal, iak było dotąd, pobierać oddzielnie nauk w sposobie niżonym, lecz razem z kandydatami na lekarzy wyższych słuchaiać wszystkich przedmiotów; a tylko słabszy postęp w nich okazuiący niższy stopień otrzymuią, który ograniczenie praktyki za sobą prowadzi. Ta główna zmiana pociągnęła za sobą inny rozkład przedmiotów pomiędzy uczących. I tak professor Tomorowicz, w miejsce terapii, którą oddzielnie dla licencyatów wykladał, bierze materią medyczną, toxiologią i formule. Professor Szczucki, zamiast materii lekarskiej, obok patologii, przyjął wykład historii medycyny. To ułatwiło rozdzielanie chirurgii na teoretyczną i praktyczną. Professor bowiem, który obowiązany był dawać niektóre części chirurgii, obok innych przedmiotów, dla licencyatów, teraz samęj chirurgii teoretycznej oddać się może. Pomimo téj zmiany co do licencyatów, potrzeba było, raz przyjętym, dozwoić w sposobie dawnym ukończenia ich nauk. Z tego powodu professorowie Woyde i Tomorowicz zobowiązali się wykladać im bezpłatnie w oddzielnych godzinach pozostałe dla nich przedmioty.

Uczniów zapisało się w roku zeszłym do tego wydziału 131. To iest: a) na lekarzy wyższych 71. Z tych 3 opuściło uniwersytet, a 3 przeszło na wydział prawa, — pozostało zatem 65. b) na lekarzy niższych 24. Z których 3 przestało uczęszczać, — a zatem pozostało 21. c) na farmaceutów 39. Z tych także odeszło 3, a ieden umarł: zostało przeto 35. Rzeczywiście zatem uczęszczających uczniów było 121.

Do examinu całokursowego na lekarzy wyższych zgłosiło się tylko 3, i z tych ieden do dalszego czasu odłożony. Na lekarzy niższych podało się także 3, i ci wszyscy w examinie upadli. Na farmaceutów składało examen 6, a 5 otrzymało patent. Do nadgród za rozprawę ubiegało się trzech uczniów z tego wydziału. Antoni Cyprysiński otrzymał medal mniejszy, Jan Freyer pochwałę.

W klinice chorób wewnętrznych, leczono osób obojga płci 88. Z tych wyzdrowiało osób 73, opuściło klinikę osób 11, umarło 4. Ci umarli złożeni byli chorobami organicznymi, to iest: suchotami i skirem. Dwóch z nich przyjęto umyślnie tuż przed zgonem przewidzianym, dla

dla okazania po śmierci zmian zaszłych w organach chorobą dotkniętych. W klinice chirurgicznój opatrywano chorych, częścią pod przewodnictwem ś. p. Dybka, częścią pod przewodnictwem profesora Nowickiego, w ogóle osób 69. Z tych ozdrowiało 60, 7 zostało nieuleczonych, a 2 umarło. Operowano chirurgicznie osób wszystkich, rachuiąc w to przychodniów nieosadzonych w klinice, 71.

W instytucie położniczym dawano pomoc 276 ciężarnym. Z tych przed porodem oddalono z instytutu, częścią dla złych obyczajów, częścią dla niestosowania się do przepisanego porządku, osób 12. Odbyło poród 261. Porodów pojedynczych było 246, podwójnych 4. Te wydały dzieci 264: synów 138, córek 126. Jedna wydała zaślub, i dla tego liczba dzieci mniejsza jest o jedno nad liczbę porodów. Niewczesnych dzieci urodziło się 6, zepsutych w żywocie matek 6; przy samém porodzie odumarło 3, z wad organicznych umarło 3, na ściski w pierwszych dniach porodu utraciło życie 7. Ogół więc nieżywych dzieci wypadła 25. Położnic wszystkich, z pozostałemi z roku przeszłego 2, było 263; wyszło zdrowych po połogu 250; oddano do szpitala dla długotrwałej choroby 2; umarło 3; zostało w instytucie na rok następny położnic 8; ciężarnych 3. Porodów siłą natury odbyło się 244, sztuką ukończono 17, — to jest: za pomocą rąk samych 6, za pomocą narzędzi 11. Na zapalenie błony brzuchowój uratowano kobiet 18, w krwotokach 11. Jedna szczęśliwie odbyła w połogu zimnicę, jedna piersi zapalenie. Na ściski uratowano dzieci 3, urodzonych w stanie pozornéj śmierci ocucono 10. W szkole akuszerki pozostało z roku zaprzeszłego uczennic na koszcie własnym 11, na koszcie rządowym 9; przyjęto w tym roku na koszt własny 19, na koszt rządowy 12: ogół więc wszystkich wynosił 51. Z kosztu rządowego przeszło na własny 2, a jedna przestała się uczyć. Na koszcie zatém rządowym przetrwało 18. Z tych 8 otrzymało patent zdolności do praktyki, a 10 pozostaie na rok następny. Z uczennic o własnym koszcie, przestało się uczyć 7, zdało examín pomyslnie 10, trwa w chęci uczenia się 13, — a zatém pozostaie wszystkich uczennic na rok przyszły 23.

Do gabinetu anatomicznego, nie rachuiąc preparatów nowych któremi zastąpione zostały dawniejsze nadpsute, przybyło skeletów sztucz-

nych 3, skeletów naturalnych 5, — preparatów kostnych 24, — fizyologicznych, licząc w to preparat murzyna 18, — syndesmologicznych 7, — angiologicznych 12, — newrologicznych 10, — splachnologicznych 3, — patologicznych 37, — do anatomii porównawczey służących, licząc w to ze lwicy i niedźwiedzia skalnego, sztuk 39: ogółem sztuk wszystkich 158. Nieutrudzonéy gorliwości profesora Rolińskiego winni iesteśmy, iż gabinet ten, utwór rąk jego, w czasie upłynionych feryj na nowo uporządkowany, i do tego stanu przywiedziony został, iż od dnia 1 Października, równie iak inne gabinety, dla użytku publicznego otworzonym będzie.

Do gabinetu chirurgicznego przybyły narzędzia następujące: Aparat kompletny narzędzi pana Civiale do kruszenia kamieni moczowych; igieł do akupunktury 6; maszyna Meunela do nastawiania wywichnionych ramion, z pasami i windą Szneydera; ślednik srebrny do kanału pokarmowego pana Dupuytren; narzędzia do stafilorafii pana Roux, złożone z nożyczek krzywych, nożyka, sześciu igieł i narzędzia do ich chwytania; narzędzia do operacyi zwężonego kanału moczowego, pana Ducampe; a mianowicie sześć śledników do zdeymowania wycisków, cztery przewodniki, cztery śledniki do przewodników, trzy narzędzia do kauteryzowania, i aparat do rozszerzania złożony z trzech rurek srebrnych, seryngi i t. d.

Zbiór farmacyyny otrzymał w tym roku wzorów farmakologicznych, w miejsce zepsutych przez używanie, sztuk nowych 7, — innych których nie było 9. Przetworów farmacyynnych, w miejsce zepsutych, sztuk 10, nowych 16. W ogóle sztuk 42. Zbiór ten otrzymał lokal, a w nim szafy i sprzęty potrzebne, tudzież nowe uporządkowanie. Zbiór osobny materyi lekarskiéy pomnożony został w roku upłynionym 158 artykułami.

Wydział filozoficzny poniósł dotkliwą stratę w osobie X. Antoniego Dąbrowskiego, profesora stałego i wysłużonego. Kolega i uczeń jego Garbiński oddał na posiedzeniu poprzedniém winną cześć jego pamiętce. Ś. p. X. Dąbrowski przybierał w tym roku, do godzin obowiązkowych, 3 inne w tygodniu, aby obszerniey i dokładniéy mógł wyłożyć dwa ważne kursa geometryi analitycznéy i analizy wyższéy. Do wakuiący po nim katedry ogłoszony iest konkurs: tymczasowie zaś, przedmioty

te, obok swoich właściwych, wykładał uczniom professor Krzyżanowski, który także do własnych przedmiotów potrzebował liczbę godzin powiększyć. Dawno pożądana zmiana co do półrocznych kursów, przysłała w tym roku do skutku. Architektura, geodezya, matematyka elementarna, i ieometrya opisująca, dawane były w tym roku przez 10 miesięcy. W skutku tego, professor Garbiński 8 godzin na tydzień, to jest 6 na ieometrią opisującą, a dwie na matematykę elementarną, mógł poświęcać. Professor Pawłowicz wykładał w tym roku, w 6 godzinach na tydzień, chemią ogólną w zastępstwie professora Kitaiewskiego, wysłanego od rządu za granicę w celu zwiedzenia różnych zakładów przemysłu, potrzebujących pomocy chemii. Professor Armiński, w letniem półroczu, powiększył także liczbę godzin, dla obeznania uczniów praktycznie w obserwatorium z użyciem narzędzi astronomicznych do obserwacyi. Professor Szubert w dni pogodne świąteczne odbywał z uczniami ekskursye botaniczne, którym tegoroczne lato sprzyjało.

Uczniów stałych zapisano do wydziału filozoficznego 61, pomiędzy którymi 8 stypendystów rządowych, a 9 z seminarium XX. Piiarów, sposobilo się do stanu nauczycielskiego. Z trzech innych wydziałów słuchało w tym wydziale nauk pomocniczych 250 i kilku. Nadto uczęszczało na kursa matematyczne i fizyczne, tudzież składało examina roczne, 24 uczniów szkoły przygotowawczej politechnicznej. Do examinu całokursowego podało się uczniów z roku upłynionego 19, złożyło przed feryami 7, z postępem celującym. Jnni teraz składać mają. Stopniem doktora filozofii zaszczycił wydział JX. Jakóba Ciastowskiego Rektora konwiktu XX. Piiarów.

Na iedno z dwóch zadań konkursowych nadesłano dwie tylko rozprawy, ale obiedwie zasługujące na nadgrody. Autor pierwszey Józef Puchiewicz, magister filozofii, a uczeń prawa, pozyskał medal większy; autor drugiéy Jan Freyer, magister filozofii, a uczeń wydziału lekarskiego, medal mniejszy.

Zakłady i zbiory naukowe wydziału filozoficznego postępują w miarę funduszu, przybierają postać zbiorów znakomitych. Obserwatorium anatomiczne ma już uregulowane należycie zegary i zweryfiko-

wane główne trzy narzędzia służące do obserwacyi. Same obserwacye rozpoczęte od pół roku i regularnie zapisywane. Wszakże professor Armiński uważa je jeszcze tylko iako *data* służące do sprawdzenia niektórych narzędzi. Zajmuje się teraz tenże professor opisem dokładnym z rysunkami założonego niedawno obserwatorium.

Ogród botaniczny iak dawniemy tak i teraz wiele jest winien troskliwej opiece JW. Ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Za iego rozkazem, pokryto miedzianym dachem salonik pomiędzy trebhauzami, odnowiono w nim dawniejsze malowania, dano nowe scieki wzdłuż dachów dotykających obserwatorium, wymurowano nowy kanał podziemny dla sprowadzania wody z dziedzińca, odbudowano most w alleach przed ogrodem. Wszystkie te roboty uskutecznilo z funduszu ogólnego na budowlę. W celu uzupełnienia zbioru drzew owocowych i kollekeyi róż, raczył JW. Mninister z funduszu do swojej dyspozycyi zostawionego przeznaczyć 6000 złotych, które dyrektorowi ogrodu wręczone zostały. Z funduszu etatowego poczyniono niektóre znaczne wydatki, iako to: sprawiono znaczną ilość etykiet żelaznych lanych, wiele okien i skrzyń inspektowych, posadzono wiele roślin w szkółce botanicznej, zregulowano głęboką górę zwaną Kalwaryi, przyozdobiono kwiatami rabatę wzdłuż kraty żelaznej, uporządkowano klomby, murawy i drogi, tak w samym ogrodzie, iak i za ogrodem. Dla złego stanu trebhauzów nie można było myśleć o nabyciu nowych wielkich zbiorów roślin: jednakże ogród otrzymał w zamian z rozmaitych mieysc wiele nasion i roślin żywych; związki albowiem ogrodu znacznie się powiększyły przez podróż dyrektora odbytą w roku przeszłym. Katalog roślin naszego ogrodu znajduje się jeszcze do nabycia w drukarni szkolnej, a dodatek który wydany będzie, okaże iakie rośliny późniemy przybyły. Kommissya rządowa zakupiła dość liczny zielnik po ś. p. Ciechańskim professorze szkoły hrubieszowskiemy, który przez profesora botaniki uporządkowany i na trzy oddzielne zielniki został rozłożonym. Z tych dwa przesłano szkołom wydziałowym w stolicy, a jeden nayliczniejszy do użycia uczniów naszych pozostaie przy uniwersytecie.

Gabinet zoologiczny otrzymał w darze zwierząt ssących i ptaków sztuk 18, — zakupił 66. W zamian za 28 sztuk różnych gatunków muszli,

wybranych z dubletów i ofiarowanych dla lyceum krzemienieckiego, nabył gabinet 400 sztuk owadów ukraińskich. Dzieło Panzera o owadach europejskich, sprowadzone dla tego gabinetu, składające się z pojedynczych kartek i na 110 kaletów podzielone, professor Jarocki ułożył podług porządku systematycznego, i na 22 tomiki rozłożone, zrobił dogodniejszém w użyciu. Zakupiono także do tego gabinetu, iako dzieła podręczne, Müllera *Zoologia Danica*, — i Meygena o dwuskrzydłych owadach. Pomocnik Wierzeyski, który przez dwa roky był kosztem rządu utrzymywany w Berlinie dla nauczania się sztuki operatorskiej, iuż powrócił. Maiąc teraz gabinet dwóch zdatnych ludzi do pomocy professorowi, mógłby się prędkiego powiększenia spodziewać, gdyby miał fundusz odpowiadający. W tym roku professor Jarocki udeterminował, i napisami systematycznymi opatrzył, zbiór gadów, płazów, i ryb. Wiele ieszcze przedmiotów naukowych leży ukrytych w gabinecie przed okiem uczący się młodzieży i ciekawéj publiczności, a to częścią dla braku miejsca, częścią dla braku funduszu na szafy.

Gabinet mineralogiczny, iakośmy iuż w raporcie roku przeszłego nadmienili, otrzymał w roku przeszłym część minerałów zebranych przez profesora Pawłowicza w czasie iego podróży do krajów południowéj Europy, resztę zaś w roku upłynionym wraz z iego powrotem odebrał. Zbiór ten dobierany w różnych stronach Europy, większym iest i obfitszym w osobliwości, nad nasze oczekiwanie. Liczy on sztuk wszystkich 1517. Mieści w sobie minerały sycylijskie w liczbie 76, między któremi wielkie exemplarze siarkanu, stroncyanny, wyraźnie i pięknie krystalizowane, nietylko do nauki ale i do ozdoby gabinetu posłużą. Minerały z wyspy Elby sztuk 161 mieszczą kompletny zbiór żelaza oligistu w różnych postaciach i kolorach, iako też ienitu krystalizowanego. Z okolic Rzymu sztuk 56, z okolic Neapolu 758. Te zawierają w sobie nietylko wiele nowych i rzadkich gatunków, ale nadto kompletny zbiór skał do utworu Wezuwiusza wchodzących. Minerałów węgierskich iest w tym zbiorze 86, — czeskich, które wykazują następstwo skał karlsbadzkich, iest sztuk 150. Zbiór nakoniec z okolic Paryża mieści wszystkie tamteysze skały we względzie geologicznym i składa się z sztuk 230. Długo rozumieliśmy iż tylko za pracę w poszukiwaniu i nabywaniu winni będziemy wdzięczność

professorowi Pawłowiczowi; lecz teraz z zadziwieniem dowiadujemy się, iż to jest ofiara zrzeczenia się przez niego zwyczajnych wygod w podróży. Dar ten przechodzący jego zamożność, zwróci zapewne na dawcę względy magistratury rządowej.

Gabinet chemiczny pomnożył zbiór swój niektórymi ważnemi preparatami. Kazano zrobić tu w stolicy prasę hydrauliczną urządzoną do wyciskania olejów i soków roślinnych. Tymczasowa pracownia chemiczna stała się coraz niedogodniejszą z powodu liczniejszych w niej zatrudnień nie tylko profesora ale i magistrów doskonalących się w chemii praktycznie, tudzież uczniów tak uniwersyteckich, iako i szkoły przygotowujących do instytutu politechnicznego. Na miejsce pana Hann, magistra filozofii, wysłanego od rządu za granicę, mianowany został preparatorem chemicznym pan Teofil Saski, kandydat farmacyi, który swoje obowiązki gorliwie wypełnia.

Gabinet fizyczny przeniesionym został do gmachu nowego, gdzie, w sali obszerniej, przy nowym auditorium fizycznym, umieszczony i uporządkowany, nierównie piękniejszy widok wystawia. Pomiędzy wprowadzonymi w tym roku do tego gabinetu narzędziami odznacza się aparat Ampera (wynałazek tego wieku), w tym wygodny, że niemal do wszystkich doświadczeń elektrodynamicznych służy, i że też doświadczenia, w krótkim przeciągu czasu, bez wielkich zachodów, okazaniem być mogą. Pomiędzy narzędziami już wysłanymi z Paryża do Warszawy, mieści się wielki aparat Paskala udoskonalony przez Charla, służący do okazania prawa ciśnienia cieczy, tudzież tak zwany magazyn magnetyczny Coulomba, za pomocą którego, znacznej długości igiełkom i sztukom stalowym iak największą siłę magnetyczną udzielać można. Professorowi fizyki przydany został za pomocnika magister filozofii Jastrzębowski, który nie tylko przy właściwym gabinecie gorliwie i umiejętnie pracował, ale nadto professorowi Szubertowi przy układaniu zielników nie małą był pomocą.

Do gabinetu figur i modeli iometryi opisujących iedno tylko przybyło narzędzie świeżego wynalazku, które w tym jest osobliwe, że służy do kreślenia wszystkich linii krzywych, z przecięcia ostrokągu

wynikających. Narzędzie to zakupione zostało w Londynie przez profesora Kitaiewskiego z funduszu extraordinaryów uniwersyteckich.

W wydziale nauk i sztuk pięknych żadne nie zaszły zmiany, wszystko się odbywało dawnym trybem, wyjąwszy iż kursa budownictwa i miernictwa rościagnione do 10 miesięcy równo z innemi przedmiotami, wiele usunęły niedogodności. Założona w roku przeszłym szkoła przygotownicza do instytutu politechnicznego, mając nie ze wszystkiém zgodne z uniwersyteckimi zasady, rodzi niejakie trudności, które zapewne z czasem ustaną. Zgon zasłużonego w stanie nauczycielskim Zygmunta Vogla, profesora tymczasowego rysunków perspektywy, zasmucił немало kolegów. Do posady po nim zawakowaney ogłoszony jest konkurs; tymczasowo zaś wezwany jest na zastępstwo JP. Andrzej Gołoński, magistrem budownictwa i miernictwa w uniwersytecie naszym przed kilku laty mianowany. Professorowie Antoni Wölke i Kazimierz Brodziński mianowani zostali professorami stałymi.

Uczniów wszystkich zapisano do wydziału 138: to jest 37 do oddziału nauk, a 101 do sztuk pięknych. Do egzaminu całokursowego podało się 6 uczniów, i mieli prawo składać go przed feryami; lecz gdy dla niektórych zaszły przeszkody, odłożono ich examen na czas obecny. Do nadgród za rozprawy najlepsze w języku łacińskim dwóch się tylko ubiegało, a obudwóch prace uwieńczone zostały. Alexy Nendzyński, magister nauk pięknych, pozyskał medal większy,—Tensiorowski Józef, uczeń drugoletni tegoż wydziału, medal mniejszy.

Młodzieży akademicka! widząc ten ogrom rzeczy z którego dzisiaj zdaiemy sprawę, łatwo wniesiesz, ile one zachodu, ile trudów i kosztów pociągają za sobą. Wy iścieście iedni z pierwszych, dla których, i przez których, spływać mają ztąd korzyści. Im zaś więcej będziecie korzystać z tego nauk i umiejętności ogniska, tém większe poweźmiecie wyobrażenie o dobrodzieystwie, iakie dla was, iakie dla kraju całego, w potomne wieki, zrządził iego wiekopomnėy pamięci założyciel. Uczucie dobrodzieystwa, rodzi uczucie wdzięczności; wdzięczność zaszczepia miłość; a ta jest rękoymią najmocniejszą niewzruszonėy wierności. Uczucia zatem iakie w was obudzają dobrodzieystwa

nieśmiertelnéy pamięci Alexandra, zachowaycie głęboko w sercach waszych i przeleycie ie na osobę nayiaśniejszego następcy i brata. Wyrzekł on wstępuiąc na tron, te pełne dla nas pociechy słowa: iż panowanie iego ma być przedłużeniem panowania Alexandra. W tém więc zamyka się i zapewnienie opieki nad tém dziełem rąk iego dla was naybliższém i naydroższém. Ucząc się dzieiów oyczystych, poznaliście iuż zapewne, że wierność królom, iest cnotą dziedziczną Polaków. Oycowie wasi nigdy się postępkim iey przeciwnym nie splamili. Naśladuycie więc ich cnoty, ieśli chcecie być godnymi ich sławy.

II.

Wywód zasady, z zastosowaniem do kraiu naszego:
*że rolnictwo najważniejszym było powodem w stanowieniu
rozlicznych prawa przepisów między ludźmi,*

przez

X. SZANIAWSKIEGO.

Pomiędzy wszelkimi dziełami zadziwiającego przemysłu ludzkiego, prawodawstwo znaczące miejsce trzyma, szacownym iest owocem natężanych usiłowań w pierwszych osobach towarzystwa ludzkiego. Sledzić źródła prawodawstw, wykazywać powody w różnych prawa przepisach, pożyteczną staie się rzeczą i przyjemną. Zastanówmy się cokolwiek przy rozpoczęciu rocznego biegu nauk w uniwersytecie naszym, nad ogólném źródłem, z którego prawodawstwo, zwłaszcza cywilne, po wszystkich narodach pierwsze początki swoje bierze i podaje zasady główne do wszelkich przepisów w prawach ludzkich.

Co od dawna powiedział Salomon, że nic nowego pod słońcem, to się sprawdza zawsze, a szczególniéj w pismach i książkach które bezprzestannie wychodzą. Przerabiamy myśli innych osób, rozszerzamy te myśli, stósujemy rozmaicie, nową nieiako nadaiemy im postać. Poży-

teczne być mogą i pod tym względem usiłowania rostopne, ieżeli przekształcania tego rodzaju przypominają ważne prawdy, ułatwiają poznanie ich i zgłębienie, obudzają troskliwe wyciągania licznych wniosków, z iakkich skuteczna pomoc do rzeczywistego dobra ludzi wypływać może. Zamierzony przedmiot uwag moich w dniu dzisiejszym, rozbierany iest od dawna, wyjaśniany przez wielu autorów. W nauce prawa, z odkryć i wykazów, które szacowni poprzednicy teraźniejszych narodów, a zwłaszcza Rzymianie, oycowie prawa cywilnego, starannie i dokładnie poczynili, wszystko iest czerpane, — nic nowego zupełnie nie można wynaleźć, wiele zostaje do przyzwoitego przerabiania, i zastosowania dogodnego według obecnych okoliczności. Te myśli są powodem do niniejszego pisma. Mniemam, że powtarzać wspomniania o rolnictwie, rolnictwo wystawiać i pod względem znacznego iego wpływu do prawnictwa, nie będzie bez korzyści i przyjemności dla Polaków, których oycyzna między rolniczemi narodami znakomite miejsce utrzymuje.

Stworzony człowiek z potrzebami i siłami łoży siły na nabywanie rzeczy dla zaspokajania potrzeb. Towarzystwo właściwym iest stanem ludzi. Dzieciństwo człowieka długo pomocy rodziców potrzebuje. Choroby, kalectwa, starość, przyspieszają śmierć, ieżeli w nich nie wspiera usługa osób dorosłych. Gdzie tylko są ludzie, wymieniają między sobą swoje rzeczy i usługi, wspierają się na wzajem, rozwijają siły swoje, pomnażają wygody i pociechy dla siebie.

W każdym towarzystwie ludzkim pewien iest kierunek: nadać go zwierzchność, stanowi przepisy, które członki towarzystwa, stosownie do rozmaitych zatrudnień sobie właściwych, wykonywają. Tworzy się przez te środki dobro towarzystwa ogólne, i szczególne każdego zabezpiecza. Ten prosty wykaz dać poznać pierwsze źródło prawodawstwa ludzkiego. Udziałem iest ludzi rozszerzać to wszystko cokolwiek dobro ich rzeczywiste lub mniemane pomnaża. Pierwsze towarzystwa ograniczone w zaspokajaniu potrzeb owocami zbieranemi, łapanemi zwierzętami, z uważania rozmnażających się zwierząt, i owoców, które ziemia wydaje, następnie przyszły do chowu zwierząt, do siania i sadzenia roślin; uczuły potrzebę przywiązania się do pewnych miejsc, do zakładu na nich mieszkań dla siebie, dla swoich zwierząt, i do uprawy ziemi. Rolnictwo w całej rozciągłości wzięte, to iest wszelkie środki,

których używamy aby ziemia użyteczne nam płody swoje wydawała, łączyło familie, dało powód do zakładania osad, narodów, państw.

Ludzie nie są ciągle w iednakowym stanie działań. Przemysł ich zawsze iest czynny. Zbierane płody ziemi, użytki ze zwierząt, przetwarzali ludzie, różną nadawali im postać, szukali w nich rozmaitości, wygod dla siebie, przyjemności, pociech, i iedne rzeczy za drugie mieniali, prosto, lub za pośrednictwem innych rzeczy — kruszców zwłaszcza. Powstawały rzemiosła, fabryki, handel. W tych wszystkich obrotach przemysłu ludzkiego, uważając go zbiorowo i w całej rozciągłości, rolnictwo iest podstawą. Rolnictwo dostarcza stosownych rzeczy do zaspokoiania nieuchronnych ludzi potrzeb bezpośrednio, i do działań każdego przemysłu koniecznych pierwotnie. Rozmaity zbiór ludzi, osiadłszy w sąsiedztwie, doświadczając dzielnych w ogóle sił, ale razem i rozlicznych skłonności w szczególnych osobach, namietności mocnych, które szybki działaniom ludzkim dają popęd, uznał potrzebę konieczną stanowienia pewnych prawideł, czyli praw, dla dokładniejszego kierunku czynności ludzkich, aby każdemu własność iego zabezpieczać, a razem utrzymywać i rozszerzać dobro ogólne, — aby zapobiegać gwałtowności i niesprawiedliwości w postępowaniu iednych osób względem drugich, i stałe granice wyznaczać właściwemu wpływowi, i związkowi wzajemnemu pomiędzy dobrem ogólnem a szczególnem. Spokoyne posiadanie rzeczy ruchomych, które z łatwością z miejsca na miejsce przenosić można, niewielkiéy ilości takich prawideł wymaga; lecz pewność posiadania i użytkowania z ziemi, z domów, z wszelkich nieruchomości, do licznych przepisów stała się powodem. Rozszerzały się wszelkie przepisy prawa z rozszerzaniem przemysłu i zamian. Dla rolnictwa zatem prawa ludzkie w pierwszych towarzystwach ludzi stanowione były, rozszerzano ie i doskonalono przy wzroście towarzystw, narodów, państw, i dodawano do tych praw zasadnych stosowne przepisy, przy pomnażaniu się przemysłu i zamian między ludźmi.

Ten ogólny wywód stwierdzaia dzieie powszechne iako nieprzerpane źródło zasad i dowodów na wszelkie w towarzystwie ludzkim ustanowienia i przepisy. Wieleby czasu poświęcić wypadało, aby przytaczać obszerne w tym przedmiocie z dzieiów ludzkich wyiątki; niektóre tu tylko mogę namienić choć w krótkim zarysie.

Mitologia uwielbia boginią Ceres, córkę Saturna i Cybelli, siostrę Jowisza, iako nauczycielkę ludzi rolnictwa, i prawodawczynią Ateńczyków. Wyrażne iest w téy mierze świadectwo Owidiusza (a):

Prima Ceres unco glebas dimovit aratro,
Prima dedit fruges alimentaque mitia terris,
Prima dedit leges: Cereris sumus omnia munus.

Virgiliusz w szacowném dziele swoim *Georgiki* nazywa najsławniejszymi światłami świata Cererę, i Bachusa Boga winnic. Sławny u Egipcyan Ozyrys, powszechnie znany za wybornego prawodawcę, wynalazcą był pługa. Wielu autorów poczytuia go za Bachusa. Trafnie o nim w tym względzie pisze Tybullus (b):

Primus aratra manu solerti fecit Oziris
Et teneram ferro sollicitavit humum.

U Chinczyków w szczególniejszém iest poszanowaniu rolnictwo. Cesarz *Venti* który miał panować na 179 lat przed Chrystusem, sam uprawiał ziemię koło swego pałacu. Poszli za iego przykładem urzędnicy i znaczące w kraiu osoby. To zdarzenie ma być powodem wielkiey uroczystości coroczney, która się odbywa na początku wiosny dla rolnictwa z nadzwyczajną okazałością. Sam cesarz wtenczas kilka skib ziemi przeorywa pługiem. Toż samo czynia po cesarzu naysławniejsze w państwie osoby (c). U dawniejszych narodów same nawet narzędzia rolnicze w szczególnym były poszanowaniu. Od nazwisk ziemi i na-

(a) Ovid. *Metarphaseon*. lib. V. *Bibliotheca Classica Latina*, Parisiis anno 1821 pag. 383. W przypisku te są wyrazy: Et quoniam agricultura est veluti mater legum civilium, propterea Ceres etiam legifera. Takież iest zdanie wielu autorów. W niektórych wydaniach Owidiusza co do wiersza trzeciego zamiast *sumus* iest *sunt*.

(b) Albini Tibulli, *Amsteleodami in 4to ex Officina Vesteniana Anno 1708*, lib. 1. Eleg. 8, ver. 29. W innych edycyach ta elegia iest pod liczbą 7mą.

(c) *Description de l'Empire de la Chine par le P. J. B. du Halde*. in folio. a Paris. Anno 1735. Tom. 2. pag. 69, 70, 71.

rzędzi do ięć uprawy służących, brano wyrazy na okazywanie znakomitości w osobach (d).

Rzymianie, oycowie prawodawstw terażniejszych, naydokładniejsze podali zasady o prawie własności, o różnych ięć podziałach, i ograniczeniach dla dobra ludzi szczególnęć i ogólnęć, zwłaszcza co do ziemi, co do nieruchomości, iako rzeczy w używaniu ludzkięć widocznych, i nie z taką łatwością iak nieruchomości podlegaiących zmianom ruchliwością woli człowieka. Na prawie własności opieraią się wszelkie w prawnictwie rzymskięć o zamianach i zobowiązaniach między ludźmi przepisy, które wszyscy prawodawcy uznaią, co do istoty tych przepisów, za rozum pisany.

Runęło ogromne państwo rzymskie na zachodzie pierwęć, późnięć na wschodzie. Napływ rozlicznych narodów z północy szczególnięć, zaymując rzymskie prowincye, wprowadził podział ziemi między mniejszych i większych wodzów swoich, pod warunkami: uległości ięćnych względem drngich, uskuteczniania pewnych danin w pewnych czasach i przypadkach, osobistęć służby i pomocy w potrzebie; — czyli, w ogólności mówiąc, pod warunkami pełnienia rozmaitych obowiązków. Moźniejsi i zuchwali pokonywali słabszych. Przemoc zabierała gwałtownie wszelką własność spokojnych mieszkańców. Cisnęli się ludzie do mieysc bezpieczniejszych, gromadzili w miastach, bronili się wspólnie przeciw napaści, zapobiegali zbytkom lennictwa czyli feudalizmu, rozszerzali swój przemysł przez scisle połączenia, tworzyli prawa mu-

(d) Histoire de Legislation par Pastoret. Tom, 1 in 8vo, Paris, Anno 1817. Introduction pag. 19. Je ne suis donc plus étonné de ce respect profond que les premiers législateurs ont cherché à inspirer pour les instrumens et les animaux du labourage. Ce fut même une idée commune à beaucoup de peuples anciens de supposer que le même être, homme ou dieu, avoit donné l'agriculture et les lois. — pag. 20. Le mot *pascua* designa les registres publics; le signe de l'échange fut *pecunia*; la possession de plusieurs champs servit à exprimer la richesse: *locuplex*, *loci* ou *agriplenus*. Ceres *adorea* pag. 21. Cette influence de l'agriculture sur la formation de l'état social ne sauroit être trop approfondie pag. 22. Partout où le labourage n'est pas connu, l'ordre social est à peine commencé.

niecypalne czyli gminne, w których świętość własności szczególnéj każdemu, z konieczną powinnością przykładania się na wzajem do ogólnego dobra, zawarowane naysciśléj. Po zawoioowaniu przez ludy azyatyczne reszty państwa rzymskiego na wschodzie, rozpiezchnione w różne krainy południa szczególniéj i zachodu światło nauk dało poznać prawa rzymskie, — do wzrostu i rozszerzenia rozlicznych wiadomości dzielnym stało się popędem. Wszechwzględny rozbiór starożytnych zabytków w pracach umysłowych, i ciągle doświadczenia bacznie rozważane, wskazywały narodom dokładniejsze i stósowniejsze zasady prawodawstwa roztropnego, w którem dobrodzieystwa i obowiązki własności nayglówniejszą są podstawą. Dosyć iest zwrócić w téj mierze uwagę bezstronną na skuteczne środki ustalenia hypotek, nowszych prawodawstw owoce, które pewnoś spokojnego posiadania nieruchomości, i kredytu na nich dostatecznego, ile to być może w rzeczach ludzkich, zachowują nayzupełniej; — dosyć iest namienić o rozlicznych gatunkach umów, zwłaszcza handlowych, rozmaitych spółek i zabezpieczeń na wszelakie wypadki losowe.

W dzieiach narodu naszego, mile iest wspomnianie Kazimierza, którego królem chłopów, a powszechnie Wielkim nazwano. Starał się ten król polski utrzymywać, rozszerzać, zabezpieczać rolnictwo. W wislickim statucie Kazimierza, który statut zajmuje w tomie pierwszym Voluminów Legum u nas kart 27, większa część iest przepisów dla dobra rolnictwa postanowionych. Prócz ograniczeń samowolności sądów, których wyroki zabezpieczają własność każdemu mieszkańcowi kraju, wiele zasad podał Kazimierz wielki: o rozgraniczeniach, o wieśniakach i kmieciach, o szkodach które w lasach, zbożach, łąkach, pastwiskach, sadach, stawach, ieziorach, zwierzętach, czynione bywają; o przedawnieniu co do dziedzictw i posiadzań w ruchomych rzeczach i w nieruchomościach (e). Dosyć tu będzie przytoczyć treść choć iednego

(e) Można tu wypisać tytuły stósownych postanowień w statucie wiślickim podług kolei pagin w tom. 1. Vol. Leg.

De fluvii aut rivuli fluxu, seu alveo novo et antiquo alias rzeczysko haereditates limitante,

De pignoratione quot boves suut recipiendi pro contumacia.

De pignoratione et modo pignorationis.

w téy mierze dla dobra rolników prawa pod napisem: „De Terrigenis ad bellum transeuntibus damna villanis inferentibus.“ Zabrania Kazimierz Wielki aby woyska w czasie przechodów nie stawały we wsiach

De civibus vel mercatoribus aliquid in mutuum dantibus terrigenis.

Seps quam praescriptionem est habitura.

De praescriptione petendae restitutionis frumenti.

De jure utrum debeat insequi per vicinos villanos aut non.

De bonis derelictis post mortem villanorum, vel civium absque prole descenduntium.

De vagantibus hinc inde et rapinas committentibus.

De his qui aliorum semina eorum pecoribus depascent.

Jumenta damna inferentia qualiter sunt tenenda de damno abacta.

De villanis invito domino alio se subjicientibus, item in quibus casibus istud licebit illis.

De terrigenis ad bellum transeuntibus damna villanis inferentibus.

De his qui in silvis alienis damna faciunt.

De illis qui nocte alicujus frumenta in campo recipiunt.

De villani et kmethonis vulneratione.

Plantationes et insertiones pomaerii destruentes et evellentes.

De cultura agri alieni.

De receptione locum per violentiam.

De faeno violenter recepto.

De paena pro frumentorum receptione solvenda.

De Golotis servis damna alicui facientibus.

De homine paupere divitem pro violentia citante.

De falcastratione alicujus prati.

De inculpatione Vladarii per ipsum Dominum.

De praescriptione haereditatum contra eumentem.

De illo qui interficit jumentum alicujus indomitum.

De incidentibus silvas vel Gaia vel Boras alienas.

De jumentis indomitis pascendis sub custodia.

De porcis sive scrophis et eorum pascuis silvestribus.

De Kmethone a Domino suo fugiente.

De praescriptione pecorum vel pecudum.

De furto piscinarum vel lacuum.

De violentiis faciendis in pabulorum venditione.

De eo quod villanus non debet impignorari pro paena Domini sui.

lecz po polach; aby nie zabierały koni, bydła, trzody, ani żadnej rzeczy, ale przestawały zupełnie na oznaczonym furazę; aby nie sprawiały szkody w płotach, w lasach, w krzakach, w jakimkolwiek gatunku drzewa, zwłaszcza do budowy mogącego służyć (f). Duch prawodawstwa Kazimierza uważa rolnictwo za cel najważniejszy. Jleż to osad w Polsce z czasów Kazimierzowskich powstało, których zabytki dotąd w samych nazwiskach mieysc, osób, i w zamożności mieszkańców, daia się postrzegać (g).

Godna siostrzenica Kazimierza, cnotliwa królowa Jadwiga, żona Władysława Jagiełły, wyednawszy u tego króla, aby zabrane bydło wieśniakom przy Gnieźnie wydano, z przepełnionego serca czulością o dobro rolników, wyrzekła te pamiętne słowa, zasługujące na wieczne

(f) *Exedit Reipublicae ut subditi quiete vivant et quod nulli noceant et in virtutibus convalescant, quidam praetereuntes ista veluti legis transgressores quod cum per terras proprias pergunt ad expeditionem bellicam quasi hostes infinita damna pauperibus (etiam plura quam hostibus) inferre non verentur, per quod terrae nostrae maxime devastantur, volentes itaque huic periculo de remedio opportuno providere, statuimus quod quotiescunque ad bellicam expeditionem fit progressio, nullus in villis stationem faciat sed in campo, nec rapinas in equis, pecudibus, pecoribus vel in aliis rebus committant, sed solummodo pabula recipiant moderate pro suis equis, nec stationes faciant de lignis in silvis gais ac rubetis pro aedificiis valentibus, ut ex hoc aedificia villanum integra, et illaesa permaneant; et si quis velut temerarius hujus statuti violator fecerit contrarium Domino illius villae, aut cui damnum est illatum damna restituat, juxta suum Sacramentum cum restitutione ablatorum, super ablatum praestitum, cum paena pietnadziesiąta, ad hoc apposita et nihilominus, alia similis paena caedat nobis occasione violationis statuti. Per hoc tamen non negamus quin pabulum moderatum equis et victus ipsorum sine quo transitus alias haberi non possit recipiatur. W pierwszym tomie Volum. Leg. Statuta Casimiri Magni Visliciae Anno 1346, umieszczone są od pag. 3 do 54. Wystawił prawodawstwo Kazimierza Wielkiego Mniszech, marszałek wielki koronny pod napisem: Obraz panowania Kazimierza Wielkiego in 4to w Warszawie u Dufoura r. 1777, od pag. 34 do 49. Toż samo dzieło Mniszcha znajduje się w tomie 1 Życia sławnych Polaków edycyi Mostowskiego in 8vo w Warszawie, r. 1805.*

(g) *Historia Naruszewicza tom 6ty edycya Mostowskiego pag. 253,*

powtarzanie: „Oddamy wieśniakom dobytek, lecz łyzy wylane przez nich kto im powrócić może?” (h).

W ciągłych narodu przemianach, mniemania szczególne znaczące miewają panowanie, nie zawsze zgodne z wszechwzględnością i z ogólnym dobrem towarzystwa ludzkiego. Polacy w prawodawstwie swoim nadto wiele znaczenia przywiązywali do posiadaczy ziemskich. Dla szlachty iedynie, i dla płci męzkiey wśród szlachty, posiadanie dóbr ziemskich po większey części przeznaczali. W naszych czasach posiadanie wielkich zbiorów pieniężnych w kruszczach, lub w zastępstwie ich papierowem, czyli posiadanie kapitałów, zdaie się powszechną otrzymywać przewagę w świecie. Każda własność osobista i rzeczowa zdolna do użytku ludzkiego, pomagająca przemysłowi, i ten dzielnie rozszerzająca, z równą troskliwością w prawach szanowaną i zabezpieczaną być powinna. Rolnictwo, rzemiosła, rękodzielnie, handel, wspierają się wzajemnie, i dobroczynnie wpływają na całe dobro towarzystwa ludzkiego tak ogólne, iakoliteż i szczególne każdego członka w towarzystwie. Bezstronny szacunek i opieka każdéj pracy, wszelkiemu przemysłowi ludzkiemu należy się w prawach. Użyteczną iest towarzystwu osoba, która pracuje nad wydobywaniem i pomaganiem ziemi do wydawania dogodnych towarzystwu ludzkiemu płodów. Użyteczna osoba, która kształt i postać potrzebną, przyjemną dla ludzi przyrodzonym płodom nadaie rozlicznemi przemianami, stopniami. Równie osoba użyteczna, która rzeczy przyrodzone i przekształcone z mieysc iednych na drugie dla odbycia ludzkiego dostawia. Zdarzają się szczególne okoliczności mieysca i czasu, w których pewien rodzaj zatrudnień większe niż inne zatrudnienia sprawuje korzyści. Gruntowne oświecenie z trafną połączone rostopnością umie pożyteczny wybór przedsiębrać i wykonywać. Nieomylną przecie iest rzeczą że rolnictwo naypierwszém iest źródłem i naytrwalszém rzeczywistego dobra towarzystwa ludzkiego. Gdy ziemia skąpą staie się czasami w dostarczaniu pracy ludzkiey obfitych plonów, dotkliwie ponoszą cierpienia i rzemiosła i handel. Rolnictwo dostarcza utrzymania stósownego wszystkim ludziom, i pierwszych materyałów do przekształcań sztucznych, do

(h) Kromer, wydania w Bazylei u Oporina lib. 15, pag. 355.

wszelkich przemysłu zatrudnień, — a rzeczy przerobione i przekształcone dostawiane są w miejsca odbytu.

Pod moralnym nawet względem, jeżeli przemysł rękodzielny i handlowy rozwija znacznie siły ludzi, ale też i namiętnościom szkodliwym wiele pomocy udziela, — w rolnictwie spokojność większa i szacowne cnoty domowe utrzymują się bezpiecznie.

Samowolność człowieka, szacowną poznawania władzą wspierana, nie jest zawistą zupełnie od rzeczy zewnętrznych. W różnych okolicznościach i przypadkach zaradcze środki wynajduje, w naysposobniejszych zbacza nieraz, z naytrudniejszych chwałebnie wychodzi, przyucza się stósować do przemian. Ciągłe z rozsądkiem działać przeznaczeniem jest ludzi. Dla człowieka samowolnością obdarzonego, wszystko co go otacza dobre lub złe być może, podług sposobu w jakim nadarzające się przedmioty uważa i tych używa. Działać bezprzestannie dla użytku powszechnego, iedyny i nayistotniejszy jest cel, do którego człowiek wszelkie usiłowania swoje w całym swym życiu naygorliwiej kierować powinien, nietylko ze względu widoków czasowych, z których dogodny pożytek współżyjących osób następuje, ale nawet i dla korzyści pokoleń naydalszych, bo rzeczywista godność człowieka w samychże nawet chwalebnych owocach pracy iego wiekuie.

Ojczyzna nasza kraiem jest rolniczym, kwitnęła za Kazimierzów, Zygmuntów. Prawodawstwo nasze wtenczas dążyło do celów właściwych, do zabezpieczania szczególnych własności, i do pomnażania ogólnéj. Szkodliwe dla nas zmiany, iakich doznawaliśmy później, daleko nas odsunęły od udoskonaleń, w iakich inne państwa postępowały. Zadziwia nas teraz wysoki stopień przemysłu narodów znaczących na ziemi. Uczmy się właściwych dróg i środków przemysłu tego. Naśladowy przykłady chwalebne, ale z wielką przezornością, roztropnością i rozsądnem do kraiu naszego zastosowaniem. Mieyscowość, pożyteczne zwyczaje, cnoty naszych przodków, niechay nie wychodzą z baczney uwagi naszej. Każdy rodzaj przemysłu, iaki przedsięwziemy, porównywaymy i mierzmy spodziewanym pożytkiem pewniejszy dla kraiu naszego. Cnoty rolniczego narodu niechay się staia naszym dziedzictwem. Rozmyślamy zamiary i popędy w prawodaw-

czych usiłowaniach Kazimierza Wielkiego. Bądźmy względny mi na szacownych wieśniaków, którzy w pocie czoła uprawiają ziemię. Pomagajmy im gruntowném oświeceniem i zamożnemi środkami. Sami pracujmy na wsiach wśród domowych i przemysłnych zatrudnień. Sprawdzajmy życiem naszym przyjemne obrazy, które między wielu szacownymi mężami Teokryt u Greków, u Rzymian Wirgiliusz, Delille u Francuzów, — Szymonowicz, Zimorowicz, Gawiński, z dawniejszych czasów, u nas, a teraz Koźmian i Brodziński (i), w uymuiących postaciach wystawiają. Opierać będziemy prawodawstwo nasze na rolnictwie, ponawiać przykład Cyncynata, rządzić się duchem Kazimierzów, Zygmuntów naszych, a tém samém pomnażać skutecznie rzeczywistą szczęśliwość narodu naszego.

-
- (i) Kaietan Koźmian czytał na posiedzeniu publiczném Towarzystwa królewskiego warszawskiego 23 Listopada r. 1812 wyjątek z własnego poematu: *Ziemiaństwo polskie*. Drugi z tegoż poematu wyjątek był czytany na posiedzeniu tegoż Towarzystwa 16 Grudnia r. 1824. — Brodziński czytał na posiedzeniu publiczném uniwersytetu królewskiego warszawskiego 16 Lipca r. 1823 o *Jdylli pod względem moralnym*. To posiedzenie ogłoszone drukiem.
-

